

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΟΣ ΑΛΦΑΒΗΤΙΣΜΟΣ: ΤΑ ΚΡΙΣΙΜΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ¹

Περικλής Λατινόπουλος
Καθηγητής Τμήματος Πολιτικών Μηχανικών ΑΠΘ

Ο λόγος που επέλεξα την ευρύτερη περιοχή του θέματος της ομιλίας μου, δηλαδή το περιβάλλον, είναι η οφειλόμενη τήρηση συνέπειας στην πολυετή μου ενασχόληση με αυτό. Ενασχόληση στην εκπαίδευση, στην έρευνα, αλλά και στη διοίκηση. Από την άλλη μεριά, ο λόγος επιλογής του ειδικού αντικειμένου της ομιλίας, δηλαδή του περιβαλλοντικού αλφαριθμητισμού, είναι ότι αποτελεί ένα σημαντικό και επίκαιρο ζήτημα που αφορά όλη την κοινωνία. Ως μια συμβολική απόδειξη για αυτό αναφέρω ότι φέτος στις 22 Απριλίου (παγκόσμια ημέρα της Γης, που εορτάζεται με στόχο την κινητοποίηση όλων για έναν καθαρό και βιώσιμο πλανήτη) το κεντρικό θέμα ήταν «Περιβαλλοντικός και Κλιματικός Αλφαριθμητισμός».

Για να εξηγηθώ εξ αρχής: ο όρος αλφαριθμητισμός στη βασική του χρήση χαρακτηρίζει τη γνώση της μητρικής γλώσσας. Αναζητώντας τους διαθέσιμους σχετικούς ορισμούς εντυπωσιάστηκα από τη λιτή αλλά δυναμική διατύπωση στο Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής του δικού μας Ινστιτούτου Νεοελληνικών Σπουδών: «αλφαριθμητισμός είναι η καταπολέμηση του αναλφαριθμητισμού». Κατ' επέκταση «περιβαλλοντικός αλφαριθμητισμός» είναι η καταπολέμηση του περιβαλλοντικού αναλφαριθμητισμού και συνίσταται από όλες τις δράσεις που απαιτούνται για να καταπολεμηθεί στο σύνολο των κοινωνιών αλλά και στους ηγέτες τους. Είναι γνωστό ότι, με τα λόγια και τις πράξεις του, ο πρόεδρος των ΗΠΑ Donald Trump διεκδικεί μια από τις πρώτες θέσεις ανάμεσα στους περιβαλλοντικά αναλφάβητους ηγέτες.

¹ Ομιλία στην εκδήλωση προς τιμήν των μελών όλων των κατηγοριών του προσωπικού του ΑΠΘ που αποχωρούν με τη λήξη του ακαδημαϊκού έτους 2016-2017 (Πέμπτη 31 Αυγούστου 2017)

Η ανάπτυξη του θέματός μου περιλαμβάνει απαντήσεις στα εξής τρία ερωτήματα:

α) Τι είναι ο περιβαλλοντικός αλφαριθμητισμός και ποιους αφορά;

β) Ποια είναι τα κρίσιμα ζητήματα;

γ) Που εμπλέκεται το πανεπιστήμιο και ποιος είναι ο ρόλος του;

Ο Albert Einstein, ανάμεσα στα πολλά και σπουδαία που έκανε και είπε, διατύπωσε το εξής απόφθεγμα για το περιβάλλον: “Περιβάλλον είναι όλα όσα δεν είναι εγώ”.

Είναι προφανές ότι με τη λακωνική αυτή διατύπωση ο Einstein εξέφρασε την άποψή του για την αξία του περιβάλλοντος και τη σημασία που έχει για τον άνθρωπο η διατήρηση και η προστασία του. Ωστόσο, στους περισσότερους ανθρώπους επικρατεί μια εντύπωση που αντανακλά την αντίθετη ερμηνεία του αποφθέγματος. Δηλαδή ότι η φύση και το περιβάλλον βρίσκονται αποκομμένα από το σπίτι μας ή το πολύ από τη γειτονιά μας. Αυτός ο διαχωρισμός του φυσικού από το ανθρωπογενές περιβάλλον και η παραγνώριση της ισχυρής αλληλεξάρτησης των δύο αποτελεί το αίτιο των πολλαπλών προβλημάτων και κρίσεων που βιώνουμε τις τελευταίες δεκαετίες.

Απέναντι στον πλανήτη και τα μεγάλα προβλήματα που αντιμετωπίζει, η πιο συνηθισμένη αντίληψη ενός ανθρώπου είναι ότι πιθανές αλλαγές στην προσωπική του συμπεριφορά καθώς και θυσίες, που μπορεί να κάνει προς όφελος του περιβάλλοντος, θα έχουν ελάχιστη σημασία και επίδραση συγκρινόμενες με τις βλάβες που προκαλεί ένας δημόσιος οργανισμός, μια επιχείρηση ή μια βιομηχανία. Αυτή ακριβώς η άποψη αναδεικνύει την έλλειψη περιβαλλοντικής παιδείας. Παρόλο που οι ευθύνες είναι σαφώς σημαντικές για τις επιχειρήσεις και τους οργανισμούς, πρόσφατες έρευνες δείχνουν ότι το περιβαλλοντικό αποτύπωμα των ατόμων -ως σύνολο- συμβάλλει πολύ καθοριστικά στην κατανάλωση και τελικά στην υποβάθμιση των παγκόσμιων περιβαλλοντικών πόρων.

Όμως, οι πολίτες του κόσμου δεν ανατρέφονται ούτε βιώνουν με τη διάθεση να καταστρέψουν τον πλανήτη για χάρη της προσωπικής τους ευημερίας. Απλώς από τους περισσότερους λείπει η σωστή σχετική ενημέρωση και γνώση. Μια έρευνα που έκανε το ΕΥΡΟΒΑΡΟΜΕΤΡΟ το 2014 σχετικά με τις στάσεις των πολιτών της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι αποκαλυπτική. Τέσσερις στους δέκα Ευρωπαίους δεν αισθάνονται καθόλου ικανοποιημένοι από την ενημέρωση που τους παρέχεται για το περιβάλλον, ενώ βασικές πηγές της σχετικής πληροφόρησης είναι οι ειδήσεις και τα ρεπορτάζ στην τηλεόραση, στο ραδιόφωνο και στις εφημερίδες, αλλά και όλα όσα σχετικά αναρτώνται στο διαδίκτυο ή διαδίδονται μέσω των κοινωνικών δικτύων.

Τελικά, όλα δείχνουν ότι οι άνθρωποι ανταποκρίνονται θετικά στο περιβάλλον μόνο όταν γνωρίζουν τι πρέπει να κάνουν, και μάλιστα όσα περισσότερα ξέρουν τόσο πιο εύκολα αναπτύσσουν θετικές στάσεις. Όμως η γνώση μόνη της δεν αρκεί για την υπεύθυνη και ενεργητική συμπεριφορά και εδώ είναι που μπαίνει η αξία και ο ρόλος του περιβαλλοντικού αλφαριθμητισμού.

Ο περιβαλλοντικός αλφαριθμητισμός αναπτύσσεται μέσω της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Η εκπαίδευση αυτή αποτελεί ένα ιδιαίτερα πολυεπιστημονικό πεδίο του οποίου η βασική εφαρμογή οριοθετείται συνήθως στο πλαίσιο της τυπικής σχολικής εκπαίδευσης, από το δημοτικό έως το γυμνάσιο και ίσως και το λύκειο. Ωστόσο, ως περιβαλλοντική εκπαίδευση νοείται και η συνολική προσπάθεια για την ενημέρωση των μελών κάθε κοινωνίας με διάφορες μορφές μη τυπικής και άτυπης εκπαίδευσης (σεμινάρια, ομιλίες, ιστοσελίδες) καθώς και καμπάνιες από τα μαζικά μέσα επικοινωνίας αλλά και για τη δραστηριοποίησή τους σε συμμετοχικές δράσεις.

Γιατί όμως η περιβαλλοντική εκπαίδευση θεωρείται διακριτή και δεν ενσωματώνεται στη γενικότερη επιστημονική εκπαίδευση; Ένα παράδειγμα θα βοηθήσει στην κατανόηση της διαφορετικότητας.

Με τη σχετική επιστημονική εκπαίδευση μαθητές και φοιτητές μπορούν να διδαχθούν πως να εξετάσουν την ποιότητα του νερού μιας λίμνης, να

αναγνωρίσουν πιθανούς ρύπους και να εξοικειωθούν με τις τεχνολογίες μείωσης της ρύπανσης. Με άλλα λόγια να μάθουν πως λειτουργεί το περιβάλλον και τα επιμέρους συστατικά του. Από την άλλη μεριά η περιβαλλοντική εκπαίδευση μπορεί να διδάξει τις συνθήκες, τις περιστάσεις και τις συμπεριφορές που προκάλεσαν τη ρύπανση και στη συνέχεια τις δράσεις για να καθαρίσουν τα νερά της λίμνης, εμπλέκοντας σε αυτές την τοπική κοινωνία, τους φορείς που παίρνουν αποφάσεις αλλά και τα εργοστάσια και τις βιομηχανίες. Πρόκειται δηλαδή για εκπαίδευση που στοχεύει στη διατήρηση και προστασία των συστατικών του περιβάλλοντος, συνεπώς και του συνόλου του.

Για πολλά χρόνια η κίνηση για το περιβάλλον αποσκοπούσε κυρίως στην κοινωνική ευαισθητοποίηση. Αν θυμηθούμε τα νιάτα μας, αλλά και αρκετά χρόνια μετά, η πιο δημοφιλής, αν όχι η μόνη, σχετική προτροπή ήταν «Μη ρυπαίνετε τις ακτές»! Σήμερα, αν θέλουμε πραγματικά να βελτιωθεί η κατάσταση, χρειαζόμαστε κάτι παραπάνω από την ευαισθητοποίηση των πολιτών. Χρειαζόμαστε τη συμμετοχή και τη δράση όλων τους.

Η πρόσφατη εμπειρία από τη συστηματική εφαρμογή της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε αρκετές χώρες δείχνει ότι ένα πρώτο κρίσιμο ζήτημα είναι η αποτελεσματικότητά της. Καθώς τα κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα ενός περιβαλλοντικά εκπαιδευμένου ατόμου είναι:

- α) η γνώση για το περιβάλλον,
- β) η ευαισθητοποίηση για τα σχετικά θέματα,
- γ) η στάση του απέναντι σε αποφάσεις, πολιτικές και μέτρα και, τέλος,
- δ) η συμπεριφορά του, με την έννοια της συμμετοχής σε σχετικές δράσεις και δραστηριότητες,

δημιουργείται το εύλογο ερώτημα: είναι άμεση η σχέση ανάμεσα σε όλα αυτά τα προσωπικά χαρακτηριστικά και μάλιστα είναι δυνατόν να αποκτηθούν ή και να βελτιωθούν με κάποια απλά εκπαιδευτικά προγράμματα; Η απάντηση είναι αρνητική.

Πράγματι, αν η γνώση αρκούσε για τη διαμόρφωση των σωστών στάσεων και συμπεριφορών κάποιοι γιατροί δεν θα κάπνιζαν και κάποιοι δικηγόροι δεν θα παρανομούσαν. Ακόμα, ενώ οι οδηγοί των ιδιωτικών αυτοκινήτων λίγο-πολύ γνωρίζουν τις αρνητικές συνέπειες της υπερβολικής χρήσης τους, δηλαδή την κυκλοφοριακή συμφόρηση, τις καθυστερήσεις και κυρίως την ατμοσφαιρική ρύπανση, δεν αλλάζουν συμπεριφορά. Δικαιώνουν λοιπόν τον δήμαρχο της Μποκοτά που είπε ότι: «Αναπτυγμένη πόλη δεν είναι αυτή στην οποία οι φτωχοί κυκλοφορούν με αυτοκίνητα αλλά εκείνη στην οποία οι πλούσιοι μετακινούνται με δημόσιες συγκοινωνίες». Έτσι, η στενή σύνδεση της γνώσης με τη δράση είναι η λύση στο κρίσιμο ζήτημα της αποτελεσματικότητας της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Κατά τις τελευταίες δύο δεκαετίες η παγκόσμια κοινότητα έχει αναγνωρίσει ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση πρέπει να αποτελεί συνιστώσα μιας ευρύτερης σχετικής προσπάθειας, προσδιορίζοντας έτσι τα όρια και τους στόχους μιας πιο γενικευμένης εκπαιδευτικής πολιτικής, αυτής για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση τα μεγάλα παγκόσμια ζητήματα, πέρα από το φυσικό και ανθρώπινο περιβάλλον και την κλιματική αλλαγή, περιλαμβάνουν τη φτώχεια, την πείνα, την ισότητα των φύλων, την υγεία, την ποιοτική εκπαίδευση, τη χρηστή διακυβέρνηση, τη μείωση των ανισοτήτων και την παγκόσμια ειρήνη. Έτσι, ένα δεύτερο κρίσιμο ζήτημα για τον περιβαλλοντικό αλφαριθμητισμό είναι η μετεξέλιξη της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης σε εκπαίδευση για τη βιώσιμη ανάπτυξη, διευρύνοντας κατάλληλα τόσο τους βασικούς στόχους όσο και το εκπαιδευτικό περιεχόμενο.

Τόσο οι παραδοσιακές όσο και οι σύγχρονες μορφές εκπαίδευσης ενισχύονται και πολλαπλασιάζουν τα θετικά τους αποτελέσματα με τη συνδρομή των τεχνολογιών πληροφορικής και επικοινωνιών. Η ενημέρωση για τα επιμέρους θέματα αλλά και η μελέτη της αλληλεπίδρασης μεταξύ επιστημονικής έρευνας, εκπαίδευσης και περιβάλλοντος ενισχύεται σημαντικά με τη χρήση συλλογικών ψηφιακών μέσων και δικτύων, όπως ο παγκόσμιος ιστός και το διαδίκτυο, μέσω

των κοινωνικών δικτύων (Twitter και Facebook) αλλά και με εφαρμογές της κινητής τηλεφωνίας. Ένα τρίτο λοιπόν κρίσιμο ζήτημα είναι αυτό που αφορά την όσο το δυνατόν πιο διευρυμένη παροχή περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και ενημέρωσης με τη χρήση ψηφιακών εργαλείων και δικτύων επικοινωνίας και πληροφόρησης.

Και τώρα η σειρά του πανεπιστημίου. Από τη δεκαετία του '90 διατυπώνονται διάφορες διακηρύξεις προτρέποντας τα ανώτατα ιδρύματα να αναλάβουν πρωτοβουλίες για την προώθηση της αειφορίας και του περιβαλλοντικού αλφαριθμητισμού. Σε μια από αυτές αναφέρονται τα εξής: «Τα πανεπιστήμια εκπαιδεύουν τα πιο πολλά από τα άτομα εκείνα που στη συνέχεια θα αναπτύξουν και θα διαχειριστούν θεσμούς και συστήματα της κοινωνίας καθώς και όλα σχεδόν τα άτομα που θα διδάξουν στα νέα παιδιά. Για τον λόγο αυτό, τα πανεπιστήμια έχουν μεγάλη ευθύνη όχι μόνο στο να εκπαιδεύσουν αλλά και στο να αυξήσουν την ευαισθητοποίηση, τη γνώση, τις τεχνολογίες και τα εργαλεία που χρειάζονται για να διασφαλιστεί ένα περιβαλλοντικά βιώσιμο μέλλον για την ανθρωπότητα».

Έτσι, τα πανεπιστήμια οφείλουν να τροποποιήσουν τα ήδη εφαρμοζόμενα εκπαιδευτικά προγράμματα ή και να προσθέσουν κάποια νέα, καθώς και να εκπονήσουν νέα ερευνητικά έργα στην κατεύθυνση της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Επίσης, για να καλυφτεί η μεγάλη ανάγκη επιμόρφωσης των ήδη εργαζόμενων επαγγελματιών σχετικά με την υφιστάμενη πολυπλοκότητα των περιβαλλοντικών προβλημάτων αλλά και με τις τεχνολογίες και τις μεθόδους που εφαρμόζονται για τη μείωση του περιβαλλοντικού κινδύνου, τα πανεπιστήμια πρέπει να προσφέρουν κατάλληλα προγράμματα συνεχιζόμενης εκπαίδευσης.

Το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο παρέχει τυπική εκπαίδευση τόσο σε προπτυχιακό όσο και σε μεταπτυχιακό επίπεδο. Θέματα περιβάλλοντος διδάσκονται σε πολλά προπτυχιακά προγράμματα του ιδρύματος ενώ στο επίπεδο των μεταπτυχιακών σπουδών ειδίκευσης το Αριστοτέλειο έχει να επιδείξει σημαντική εκπαιδευτική δραστηριότητα στην οικολογία και το περιβάλλον. Πράγματι, σήμερα

λειτουργούν 20 σχετικά μεταπτυχιακά προγράμματα με τη συμμετοχή 12 Τμημάτων.

Επιπλέον, το πανεπιστήμιό μας διαθέτει και Δομή Δια Βίου Μάθησης. Ανάμεσα στα προγράμματα που έχουν ήδη προσφερθεί έως σήμερα υπάρχουν και κάποια -ομολογουμένως λίγα- σχετικά με το περιβάλλον και την περιβαλλοντική διαχείριση. Σίγουρα όμως η δομή αυτή μπορεί να αποτελέσει ένα χρήσιμο όχημα για παροχή μη τυπικής εκπαίδευσης με κύριο στόχο τον περιβαλλοντικό αλφαριθμητισμό των συμμετεχόντων.

Η παρεχόμενη μέσω των διάφορων εκπαιδευτικών προγραμμάτων επιστημονική γνώση ενισχύεται και εμπλουτίζεται από την πληθώρα των ερευνητικών έργων που εκπονούνται στο Αριστοτέλειο. Η βασική αλλά και η εφαρμοσμένη έρευνα σε ζητήματα περιβάλλοντος και ενέργειας κατέχει τη μια από τις δύο πρώτες θέσεις στις δραστηριότητες του πανεπιστημίου.

Τέλος, το Αριστοτέλειο δραστηριοποιείται σε σχετικά θέματα και πέρα από τις εκπαιδευτικές και ερευνητικές του δραστηριότητες. Αυτό πραγματοποιείται με δράσεις και παρεμβάσεις που είναι ενταγμένες στην ευρύτερη περιοχή του περιβαλλοντικού αλφαριθμητισμού, δημιουργώντας έτσι την εικόνα ενός ιδρύματος με υπεύθυνη στάση και συναίσθηση της αποστολής του. Φορείς αυτής της κινητικότητας είναι:

α) Το Συμβούλιο Περιβάλλοντος, β) η Επιτροπή Ολοκληρωμένης Περιβαλλοντικής και Αισθητικής Διαχείρισης και γ) το Γραφείο Περιβάλλοντος.

Τι θα μπορούσε λοιπόν να κάνει ακόμη περισσότερο το Αριστοτέλειο για τον περιβαλλοντικό αλφαριθμητισμό τόσο των μελών του όσο και των πολιτών της κοινωνίας της Θεσσαλονίκης και της ευρύτερης περιοχής;

Με βάση τα όσα ανέφερα μπορώ να ξεχωρίσω δύο στοιχεία που είναι: α) η ολοκληρωμένη προσέγγιση του ζητήματος και β) η συμμετοχή στις σχετικές δράσεις όσο το δυνατόν περισσότερων ανθρώπων, φορέων και υποδομών. Έτσι, στα μεν επιστημονικά ζητήματα του περιβάλλοντος, τα σχετικά με αυτά Τμήματα

μπορούν να αναπροσανατολίσουν και να διευρύνουν τις δραστηριότητές τους, ερευνητικές και εκπαιδευτικές, έτσι ώστε να παρέχουν τη σύγχρονη γνώση αλλά και τις ικανότητες που είναι απαραίτητες για τον περιβαλλοντικό αλφαριθμητισμό, τόσο στους φοιτητές και στο προσωπικό του πανεπιστημίου όσο και στους πολίτες της Θεσσαλονίκης.

Σημαντική προσφορά όμως μπορούν να έχουν και κάποια από τα υπόλοιπα Τμήματα. Η προσφορά αυτή αφορά στα στοιχεία εκείνα που θα βοηθήσουν στη σύζευξη περιβαλλοντικής γνώσης και περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και στην ευρεία τους διάδοση. Τέτοια είναι τα θέματα της ψηφιακής τεχνολογίας, των κοινωνικών δικτύων, των επικοινωνιών, της υπεύθυνης ενημέρωσης, των ανθρώπινων στάσεων και συμπεριφορών. Σε αυτή την κατηγορία ανήκουν τα Τμήματα Πληροφορικής, Δημοσιογραφίας και Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας, Κινηματογράφου, Ψυχολογίας καθώς και Πολιτικών Επιστημών.

Θα κλείσω την ομιλία μου με ένα απόφθεγμα που χρησιμοποιώ για να τονίσω την αξία της περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Πρόκειται για κάτι που είπε πριν από 50 χρόνια, αλλά αποδεικνύεται διαρκώς επίκαιρο, ο Baba Dioum, ένας περιβαλλοντολόγος από τη Σενεγάλη:

«Τελικά, θα προστατεύουμε μόνο ότι αγαπάμε, θα αγαπάμε μόνο ότι καταλαβαίνουμε και θα καταλαβαίνουμε μόνο ότι έχουμε διδαχτεί».